

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА

Кухарєва Ольга Олександрівна

УДК 336.075.8

**ПОДАТКОВІ ВАЖЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ**

**Спеціальність 08.02.03 – Організація управління, планування і
регулювання економікою**

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дніпропетровськ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дніпропетровському університеті економіки та права.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
КАЛАМБЕТ Світлана Валеріївна,
Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна,
завідувач кафедри фінансів і банківської справи

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
ВОРОБІЙОВ Юрій Миколайович,
Кримська академія природоохоронного та курортного
будівництва, завідувач кафедри фінансів і кредиту;

кандидат економічних наук, доцент
РЕВА Тетяна Михайлівна,
Академія митної служби України, доцент кафедри
менеджменту ЗЕД та митної справи

Провідна установа: Донецький державний університет управління,
кафедра економіки, Міністерство освіти і науки
України, м. Донецьк

Захист відбудеться “30” червня 2005 р. о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.120.01 у Дніпропетровському університеті економіки та права за адресою: 49000, м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Леніна, 18.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Дніпропетровського університету економіки та права за адресою: 49000, м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Леніна, 18.

Автореферат розісланий “28” травня 2005 р.

Учений секретар
спеціалізованої
В.М. Шаповал

вченої

ради

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В умовах переходу до ринкової економіки важливим завданням економічної політики держави є створення й забезпечення функціонування в країні ефективної податкової системи. Як економічна форма та важливий регулятор взаємовідносин між громадянами, з одного боку, та державою – з іншого, податкова система в ринкових умовах стає, по суті, єдиним гнучким засобом державного впливу на економічну активність громадян і контролю за формуванням і розподілом грошових доходів населення. Ефективно виконувати цю функцію вона може лише за умов забезпечення цілеспрямованого її регулювання як на етапі формування, так і на етапі практичної реалізації через відповідні інститути законодавчої й виконавчої влади. Таким чином, податкова система, виступаючи фактором впливу на стан економічної діяльності громадян, та як наслідок – на економіку країни, потребує регулювання з боку державних органів.

Найбільш вагомими роботами в теорії податків є праці класиків Дж. Кейнса, Е. Селігмана, А. Сміта, у яких сформульовано основоположні принципи оподаткування, що не втратили своєї актуальності і в сучасних умовах. Але специфічні умови розвитку національної економіки вимагають уточнення й подальшого розвитку теоретичних засад застосування податкових важелів при регулюванні доходів фізичних осіб.

Сучасні макро- та мікроекономічні аспекти теорії оподаткування, викладені в розробках відомих зарубіжних учених, – Е. Аткинсона, Ш. Бланкарта, Р. Масгрейва, П. Самуельсона, Дж. Стігліця, – не адаптовані до вітчизняних умов податкового регулювання доходів фізичних осіб.

Значний внесок у розвиток теоретичних проблем формування та функціонування механізму державного регулювання економіки, а також податкової системи як основного його засобу в умовах переходу від централізовано керованої до ринкової економіки, удосконалення механізму функціонування податків в Україні належить вітчизняним ученим: О. Амоші,

О. Василюк, В. Вишневецькому, В. Геєцю, І. Лукінову, І. Луніній, П. Мельнику, А. Соколовській, В. Суторміній, В. Федосову, М. Чумаченку, Л. Шаблістий, російським ученим: В. Пушкарьовій, Д. Чернику, Т. Юткіній та іншим. Низка важливих питань щодо податкового регулювання економічних процесів знайшли своє висвітлення в публікаціях працівників податкової служби.

Разом з тим, визначення ролі держави в процесі регулювання доходів фізичних осіб, вирішення проблем теоретичного, методичного та організаційного забезпечення використання податкових важелів в умовах трансформаційних процесів в Україні та обґрунтування соціально-економічного впливу і наслідків реформування податку з доходів фізичних осіб на рівень доходів населення в Україні та їх диференціацію залишаються недостатньо дослідженими. Необхідність вирішення комплексу означених проблем визначила мету й завдання дисертаційної роботи, її основний зміст і структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в Дніпропетровському університеті економіки та права відповідно до плану науково-дослідних робіт. За темою “Формування структури та інфраструктури ринку і реформування державного регулювання економіки в умовах трансформації системи економічних відносин” (номер державної реєстрації 0104U008830) автором розроблено пропозиції щодо реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Крім того, дисертаційна робота є складовою частиною наукових розробок кафедри фінансів Дніпропетровського національного університету, а саме: науково-дослідної роботи на замовлення Головного управління економіки Дніпропетровської обласної державної адміністрації на тему: “Розробка пропозицій по удосконаленню бюджетно-податкового планування та прогнозування з урахуванням природно-ресурсного, податкового потенціалу і екологічних фондів області. Методологічні та методичні підходи до планування та прогнозування природно-ресурсного потенціалу” (договір №250 від 06.08.2001 р.), в межах якої автором удосконалено підходи щодо планування та прогнозування податкових надходжень, та комплексної теми

“Фінансово-економічні проблеми становлення та розвитку підприємництва в Україні” (номер державної реєстрації 0103U000550), в межах якої автором розроблено пропозиції щодо удосконалення механізму нарахування податку з доходів фізичних осіб.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є удосконалення теоретичних основ та розробка методичних підходів і практичних рекомендацій щодо використання податкових важелів державного регулювання доходів фізичних осіб.

Досягнення цієї мети зумовило вирішення таких завдань:

- виявити трансформацію поглядів на державне податкове регулювання;
- проаналізувати розвиток теорій прибуткового оподаткування;
- проаналізувати характер взаємозв'язку між надходженнями прибуткового податку та основними соціально-економічними чинниками;
- виявити основні складові теоретичної моделі оподаткування та важелі регулювання доходів фізичних осіб;
- проаналізувати методики оподаткування доходів фізичних осіб в Україні;
- обґрунтувати методичні підходи щодо реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб на основі еластичності податку по доходу;
- розробити модель побудови прогресивної шкали ставок податку з доходів фізичних осіб з урахуванням трансформаційних процесів в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси податкового регулювання доходів фізичних осіб.

Предмет дослідження – податкові важелі в системі регулювання доходів фізичних осіб.

Методи дослідження. Теоретична й методологічна основа дисертаційної роботи ґрунтується на положеннях економічної науки, викладених у працях зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема тих, що спеціалізуються у сфері податкової теорії, а також законодавчих та інших нормативних актах України.

Крім того, у процесі дослідження було застосовано такі загальнонаукові та спеціальні методи: *статистико-математичні та факторного аналізу* – при визначенні взаємозв'язку між надходженнями прибуткового податку, з одного боку, та чисельністю працюючих і середньою заробітною платою – з іншого; *структурного аналізу* – при визначенні впливу прибуткового податку з громадян на доходи фізичних осіб в Україні; *порівняльного вертикального й горизонтального аналізу* – при визначенні зв'язку між рівнем доходів населення та основними соціально-економічними чинниками; *математичного моделювання* – при побудові моделі розрахунку шкали ставок податку з доходів фізичних осіб.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукові положення в сукупності вирішують важливу проблему – розвиток теоретичних і методичних основ процесу регулювання доходів фізичних осіб через використання податкових важелів з метою підвищення рівня доходів населення в Україні.

Основні результати дослідження, які містять наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

– запропоновано механізм нарахування податку з доходів фізичних осіб на основі визначення еластичності податку по доходу, що забезпечує соціально-економічну спрямованість системи особистого прибуткового оподаткування;

– запропоновано модель побудови шкали ставок податку з доходів фізичних осіб з урахуванням структури доходів та варіативного рівня неоподаткованого мінімуму, що забезпечує виконання фіскальних функцій податку на визначеному рівні, а також регулюючої та соціальної функцій в умовах трансформаційних процесів в Україні;

удосконалено:

– напрямки реформування системи оподаткування фізичних осіб на основі диференціації різних видів доходів з урахуванням еволюції теоретичного

й практичного досвіду розвинутих країн та особливостей національного розвитку;

дістали подальшого розвитку:

– модель оподаткування доходів фізичних осіб на основі узагальнення та більш досконалого групування її елементів;

– засади використання податкових важелів в системі регулювання процесу формування та використання доходів фізичних осіб на основі принципу податкоспроможності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці пропозицій і рекомендацій щодо податкового регулювання доходів фізичних осіб. Запропоновані ідеї та методичні підходи застосовувалися при підготовці документів аналітичного, прогностичного, концептуального й програмного характеру, спрямованих на вирішення проблем вітчизняної податкової сфери. Реалізація розроблених наукових положень органами законодавчої та виконавчої влади, суб'єктами господарювання, науковими установами дозволяє стабілізувати соціально-економічні процеси в Україні, знизити податкове навантаження на фізичних осіб з урахуванням принципу податкоспроможності.

Наукові розробки були застосовані в пропозиціях Державної податкової адміністрації у Дніпропетровській області щодо реформування податку з доходів фізичних осіб (довідка про використання результатів наукових досліджень №3241/7 від 26.01.2005 р.); використані в практичній діяльності органами регіональної виконавчої влади при підготовці документів аналітичного та прогностичного характеру, спрямованих на вирішення проблем організації та управління регіональними економічними процесами (довідка про використання результатів наукових досліджень №98/05–13 від 01.02.2005 р.).

Результати дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі при викладанні курсів “Податкова система”, “Податковий менеджмент”, “Державне регулювання економіки” в Дніпропетровській філії Університету економіки та права “КРОК” (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження №27/01 від 10.01.2005 р.).

Особистий внесок здобувача полягає в розробці методичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення механізму функціонування податку з доходів фізичних осіб в Україні. Наукові положення, розробки, висновки й рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок у роботах, опублікованих у співавторстві, наведено у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Одержані результати досліджень доповідалися на 9 конференціях, а саме: VI Міжнародній конференції “Франція та Україна; науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур” (м. Дніпропетровськ, 2000 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Шляхи зміцнення фінансово-економічної самостійності регіонів України” (м. Дніпропетровськ, 2000 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Підвищення ролі фінансових відносин у комплексному соціально-економічному розвитку регіону” (м. Дніпропетровськ, 2001 р.); VII Міжнародній конференції “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур” (м. Дніпропетровськ, 2001 р.); VIII Міжнародній конференції “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур” (м. Дніпропетровськ, 2002 р.); Третій Всеукраїнській науково-практичній конференції “Підвищення ролі фінансових відносин у комплексному соціально-економічному розвитку регіону” (м. Дніпропетровськ, 2002 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми формування та реалізації інвестиційної стратегії господарюючого суб’єкта” (м. Дніпропетровськ, 2002 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції “Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України” (м. Дніпропетровськ, 2003 р.); V Всеукраїнській науково-практичній конференції “Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України” (м. Дніпропетровськ, 2004 р.).

Публікації. За результатами наукових досліджень опубліковано 16 наукових робіт, у тому числі 7 статей у наукових журналах та збірниках наукових праць, 9 публікацій у матеріалах наукових конференцій. Загальний

обсяг публікацій 2,93 умов.-друк. арк., особисто автору належить 2,43 умов.-друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 163 сторінках. Робота містить 8 рисунків, 32 таблиці, 9 додатків. Список використаних джерел включає 154 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Розвиток теоретичних підходів щодо використання податкових важелів у регулюванні доходів фізичних осіб” розглянуто трансформацію поглядів на державне регулювання економічних процесів; проаналізовано розвиток наукової думки про державне податкове регулювання та теорій прибуткового оподаткування.

Розгляд еволюції теорій оподаткування показав, що найважливішим в системі особистого оподаткування є прибутковий податок (податок на доходи фізичних осіб). Окрім свого фіскального значення, прибутковий податок має й позаекономічні якості – він є засобом перерозподілу доходів та регулювання соціальної напруженості в суспільстві, тим самим виступаючи найважливішим важелем регулювання державних фінансів і соціальної сфери.

Аналіз структури податкових надходжень за останнє десятиріччя в Україні показав зростання ролі прибуткового податку, тобто поступовий перехід від переваги непрямого оподаткування до переваги прямого оподаткування (*табл. 1*).

Таблиця 1

Частка прибуткових податків у податкових надходженнях в Україні, %

Вид надходжень	Рік										
	1992	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Податок на прибуток під-приємств	22,7	27,3	23,5	18,2	20,6	19,8	19,7	24,6	22,6	20,7	24,4

Прибутковий податок гро-мадян	3	12,2	6,5	7,7	8,6	11,7	12,5	13,7	20,4	23,9	23,8	24,9
-------------------------------	---	------	-----	-----	-----	------	------	------	------	------	------	------

Проведений в роботі аналіз показав, що недоліки прибуткових податків полягають, по-перше, у складності визначення оподатковуваного прибутку, оскільки платник може приховувати частину зароблених коштів. Держава повинна забезпечити ефективний облік і контроль доходів юридичних та фізичних осіб, а також встановити жорсткий механізм відповідальності за порушення податкового законодавства. По-друге, прибуткові податки можуть виступати ефективним фіскальним інститутом лише за умови досягнення державою певного економічного розвитку, коли суб'єкти господарювання будуть мати достатньо можливостей для отримання прибутку, а громадяни – особистих доходів, головною складовою яких є заробітна плата.

Чинні в нинішній час підходи до оподаткування трудових доходів фізичних осіб в Україні ґрунтуються на пропорційності обкладання, тобто ставка податку на доходи фізичних осіб не залежить від збільшення або зменшення заробленого доходу і, відповідно, працездатності людини. В той же час у роботі зроблено висновок про можливість управління трудовим потоком різноманітних соціальних груп, якщо ставка прибуткового податку залежна від величини доходу, крім того, ця залежність повинна бути прогресивною, але її розмір повинен стимулювати трудові спроможності громадян та формувати основу для створення середнього класу в Україні. Прогресивне оподаткування обумовлене саме тим, що великі доходи мають порівняно з малими доходами прогресивно зростаючу економічну силу, більшу силу накопичення. Великій економічній силі притаманна й більша платоспроможність, а тому вона може витримати й велике навантаження оподаткування, тобто прогресивний податок.

Другий розділ “Вплив податкових важелів на процес формування й використання доходів фізичних осіб в Україні” присвячено аналізу характеру взаємозв'язку між надходженнями прибуткового податку та основними соціально-економічними чинниками; розгляду податкових моделей

та важелів регулювання доходів та аналізу методик оподаткування фізичних осіб в Україні.

Аналіз динаміки частки оплати праці у ВВП за 1995–2002 рр. свідчить про тенденцію до зниження цього показника з 53,1% у 1990 р. до 43,7% у 2002 р. Значне зменшення ВВП за цей період зумовило відповідне зниження рівня оплати праці. Аналогічна незадовільна ситуація спостерігається і в структурі грошових доходів населення. Частка оплати праці знизилася з 70,9% у 1990 р. до найменшого показнику 48,2% у 1998 р. та 51,6% у 2001 р., а частка соціальної допомоги та інших поточних трансфертів (пенсій, стипендій, допомоги) зросла з 15,5% у 1990 р. до 39,4% у 2002 р. Найвищий значний рівень одержаних доходів у натуральній формі, який склав у 2001 р. близько 31% по усіх видах доходів та 16,2% по заробітній платі. Серед складових грошових доходів лише оплата праці обкладається прибутковим податком (з 01.01.2004 р. податком на доходи фізичних осіб), тобто відбувається значне скорочення бази оподаткування.

При загальному зниженні обсягів та рівня оплати праці має місце значна її диференціація за регіонами та галузями. При цьому рівень заробітної плати не відповідає фінансовим результатам діяльності підприємств галузі. Однак, поряд з низьким рівнем життя більшості населення країни, спостерігається зростання обсягів заощаджень населення та збільшення частки інших доходів.

Все це вказує на недосконалі розподільчі та перерозподільні процеси в Україні через вади у використанні податкових важелів, що і обумовлює необхідність реформування податку з доходів фізичних осіб.

У роботі проаналізовано зв'язок між надходженнями прибуткового податку з одного боку, та чисельністю зайнятого населення і середньою заробітною платою – з іншого. Виконані у роботі розрахунки дозволяють зробити висновок, що зміна надходжень прибуткового податку до бюджету перш за все пов'язана зі змінами середньої заробітної плати (при збільшенні її розміру збільшуються і надходження прибуткового податку), і тільки у другу чергу, зі змінами чисельності зайнятого населення. Необхідність реформування

системи оподаткування доходів фізичних осіб з метою ефективного виконання фіскальної і регулюючої функції податкових важелів зумовлена тим, що розмір середньої заробітної плати більшою мірою визначає динаміку надходжень прибуткового податку до бюджету.

Аналіз податкових моделей регулювання доходів фізичних осіб у більшості розвинутих країн показав, що прибутковий податок з громадян зарекомендував себе як інструмент виходу з кризової ситуації, стабілізації економіки та її динамічного розвитку. Податок з доходів фізичних осіб безпосередньо регулює ціну робочої сили, впливає на трудові зусилля працівників, структуру споживання і розвиток виробництва. У результаті аналізу методик оподаткування доходів фізичних осіб в Україні (що діяла до 01.01.2004 р. та існуючої) виявлені основні їх недоліки. Прогресивна шкала, що діяла до 01.01.2004 р., не відповідала реальному розмежуванню доходів громадян. Шкала мала п'ять інтервалів з незначним розривом у доходах. На момент відміни, серед п'яти інтервалів три фактично не використовувалися, тому що були нижче за законодавчо встановлений рівень мінімальної заробітної плати (їх застосовували лише у випадках неповної зайнятості). Майже 80% доходів, що отримували громадяни України, оподатковувалися за однією ставкою (20%), інші два інтервали застосовувалися лише для 8% працюючих. Доходи переважної більшості населення були зосереджені в одному інтервалі і податок сплачувався майже за однаковою ставкою, тобто система прибуткового оподаткування громадян в Україні практично була пропорційною. Чинний до 01.01.2004 р. механізм прибуткового податку в Україні не виконував функції регулювання доходів фізичних осіб. Такий інструмент, як мінімальна заробітна плата, для регулювання доходів фізичних осіб державою використовувався обмежено, у зв'язку з неможливістю відповідного підвищення заробітної плати працівників бюджетної сфери.

У роботі також були виявлені недоліки у використанні одного з найважливіших інструментів регулювання – неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Його розмір протягом останніх 14-ти років змінювався,

спочатку перевищуючи розмір мінімальної заробітної плати (до 28 разів), а потім став менше за нього (навіть у 11 разів). При цьому мінімальна заробітна плата була нижча за законодавчо встановлений прожитковий мінімум, тобто прибутковий податок стягувався з мінімальної заробітної плати, у результаті чого працівник фактично отримував меншу суму, ніж йому потрібна для простого задоволення мінімально необхідних життєвих потреб. Впроваджена зараз в Україні податкова соціальна пільга передбачає справляння податку з доходів, які перевищують 40 центів на день або близько 140 доларів на рік. Тобто неоподатковуваний мінімум доходів громадян остаточно втратив будь-які ознаки як економічної категорії, так і соціального нормативу, а з січня 2004 р. змінив назву і набув дискримінаційного характеру.

У результаті суттєвих змін чинного законодавства щодо оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема впровадження єдиної ставки податку, тобто пропорційного підходу й порядку застосування податкової соціальної пільги, суттєвого зниження податкового навантаження не відбулося (рис. 1).

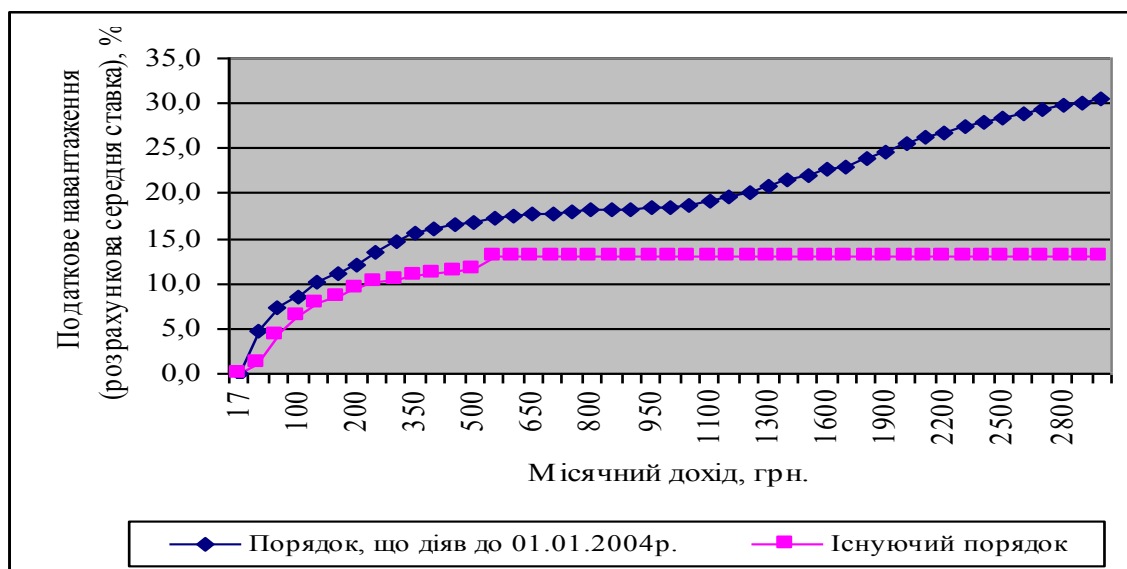

Рис. 1. Податкове навантаження на фізичних осіб відповідно до різних підходів оподаткування в Україні

Отже, порівняно з більшістю зарубіжних країн, в Україні склався надмірно високий рівень оподаткування громадян, доходи яких не

перевищують подвійного розміру прожиткового мінімуму. Це стимулює ухилення від оподаткування доходу, підриває стимули до додаткової трудової активності, зменшує платоспроможний попит, що впливає на темпи розвитку виробництва. Тому в умовах перехідного періоду необхідне подальше удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб з урахуванням надбань світової економічної думки і досвіду.

У третьому розділі “Методичні підходи щодо розвитку оподаткування доходів фізичних осіб в Україні” розкрито методичні підходи щодо реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб на основі визначення еластичності податку по доходу; розроблено модель побудови прогресивної шкали ставок податку з доходів фізичних осіб з урахуванням трансформаційних процесів в Україні.

З метою розробки нового механізму функціонування податку з доходів фізичних осіб, який би виконував фіскальну та регулюючу функції та ураховував принцип податкоспроможності, було визначено залежність між розміром доходу та сплаченого податку. Для з'ясування цього зв'язку було вжито поняття еластичності.

У податковому аспекті цей показник може використовуватися для характеристики податкової системи в цілому, тобто під час визначення залежності надходжень усіх податків, прямих, непрямих податків або окремого податку від ВВП.

Так, еластичність податку по доходу – це процентне відношення зміни величини податку до заданої процентної зміни доходу.

Визначивши процентні зміни доходу й податку, можна записати повну формулу для обчислення еластичності податку по доходу. Тоді еластичність податку має вигляд:

$$Eл = [(П2 - П1) / (П1 + П2)] : [(Д2 - Д1) / (Д1 + Д2)],$$

де П1 – значення величини податку до його зміни;

П2 – значення величини податку після його зміни;

Д1 – значення величини доходу до його зміни;

Д2 – значення величини доходу після його зміни.

Розрахунок еластичності за різними порядками оподаткування та інтервалами доходу показав, що показник еластичності коливається в межах 1,08–1,71, тобто величина податку змінюється нерівномірно від 1,08% до 1,71% на кожен 1% збільшення доходу. При цьому простежується тенденція різкого підвищення показника еластичності в разі переходу доходу в інтервал, для якого застосовується підвищена ставка податку, а також зниження показника еластичності в кожному інтервалі доходів, для яких застосовується однакова ставка податку, тобто для менших доходів одного інтервалу еластичність вища, що свідчить про більше зростання розміру податку, ніж зростання доходу.

Зменшення оподатковуваного доходу на деяку фіксовану суму, розмір якої має різне відносне значення для кожного окремого розміру доходу, значно впливає на показник еластичності. Тобто показник еластичності змінюється, бо змінюється процентне значення неоподаткованої суми відносно доходу. Цей вплив визначається рівнем відношення неоподатковуваного мінімуму до доходу.

Використання складної прогресії передбачає зростання ставки тільки для доходу, що перевищує максимальний розмір доходу попередньої шкали, тобто фактична ставка податку (відношення суми податку до загального доходу) постійно змінюється, що впливає на показник еластичності. Цей вплив визначається процентним рівнем доходу, до якого застосовується підвищена ставка відносно загального доходу.

Виходячи з теорії еластичності, запропоновано механізм нарахування податку на трудові доходи, а саме: застосування ставки до загального розміру доходу. При цьому розмір ставки може бути розрахований таким чином, щоб забезпечити звільнення від оподаткування на першому етапі мінімальної заробітної плати, а на другому – прожиткового мінімуму.

Такий підхід дозволить підтримувати показник еластичності податку по

доходу на рівні 1 усередині кожного інтервалу, тобто доходи, що знаходяться в одному інтервалі фактично будуть оподатковуватися пропорційно.

У процесі оподаткування граничних доходів, при переході в інтервал з підвищеною ставкою, пропонується використовувати механізм нарахування податку з граничних доходів з метою усунення невідповідності нарахованого та чистого доходу при переході в інтервал з підвищеною ставкою. Також у роботі розглянуто різні варіанти механізму індексації величини неоподаткованого мінімуму.

Все це дозволить збільшити реальні грошові доходи населення, у першу чергу малозабезпечених верств населення, звільнити від оподаткування доходи, які необхідні для забезпечення прожиткового мінімуму, тобто простого відновлення спроможності до праці; виконувати принцип податкоспроможності (прогресивне оподаткування); підтримувати показник еластичності на рівні 1 усередині інтервалу; сформулювати основу для об'єктивного вирівнювання доходів різних соціальних верств; підтримувати ставки на рівні, що забезпечує основу для легального одержання доходів.

З метою підвищення ефективності поетапного реформування механізму оподаткування доходів фізичних осіб, урахування реального рівня доходів населення та їх диференціації у роботі запропоновано модель побудови шкали ставок, яка дозволить оперативно реагувати на зміни основних соціально-економічних показників, додержуватися принципів податкоспроможності та соціальної справедливості, а також виконувати фіскальну функцію оподаткування. Побудована модель ґрунтується на оцінці реального рівня диференціації доходів громадян (на прикладі Дніпропетровської області). Для побудови шкали ставок використано метод математичного моделювання, за допомогою якого здійснюється пошук рішення, який має цільовою функцією максимізацію надходжень податку з доходів фізичних осіб, враховуючи певні обмеження та умови.

Запропонована модель, дозволяє визначити шкалу ставок податку з доходів фізичних осіб з врахуванням принципу еластичності, рівня збільшення

податкового навантаження та дотриманням принципу податкостроможності. Визначена сума надходжень до бюджету у результаті отриманого рішення при запропонованих умовах може забезпечити оцінку регулюючих заходів, виходячи з фіскальних задач.

ВИСНОВКИ

1. Як показало виконане дослідження, необхідність державного регулювання економіки, у тому числі з використанням податкових важелів, доведена сучасними теоретичними концепціями щодо ролі держави в перерозподілі доходів і соціальному забезпеченні. Необхідність і межі застосування окремих форм регулювання, а також методів, за допомогою яких вони реалізуються, повинні визначатися прийнятою концепцією державного втручання в економіку, а також метою соціально-економічного розвитку кожної країни на сучасному етапі. Перерозподільна політика держави, у тому числі при регулюванні доходів фізичних осіб, повинна реалізуватися з урахуванням особливостей національного розвитку та використанням накопиченого теоретичного та практичного досвіду інших країн. Важливу роль у державному економічному регулюванні відіграє податкова система. Податки, які відповідають розвитку інших елементів соціально-економічної системи, здатні сприяти подальшому економічному зростанню.

2. Аналіз історичної еволюції оподаткування показав, що цей процес має свою об'єктивну логіку. Розвиток оподаткування супроводжувався розвитком податкової науки, яка, з одного боку, забезпечувала філософське осмислення податків, їх ролі та місця в суспільному житті, з іншого боку, збагачувала практику оподаткування, досліджуючи проблеми складу, структури, принципів побудови оптимальної податкової системи, а також умови, за яких ці принципи можуть бути застосовані при розбудові податкової системи конкретної держави. Вищезазначене пояснює необхідність використання історичного досвіду при удосконаленні механізму податкового регулювання доходів фізичних осіб в Україні.

3. Розгляд переваг та недоліків прибуткового оподаткування показав, що

головною його перевагою є пряма залежність розміру податку від розміру отриманого доходу. Ніякі інші податки, у тому числі й прямі, не мають такої залежності від кінцевих результатів діяльності суб'єктів господарювання й фізичних осіб, як прибуткові податки. Тобто регулююча функція прямих податків виявляється через механізм формування кінцевих доходів юридичних і фізичних осіб. Тому пріоритетним у розвитку системи прибуткового оподаткування є податок з доходів фізичних осіб.

4. З розвитком ринкових відносин відбулося значне розшарування населення за доходами, що об'єктивно вплинуло на формування різних верств населення. Тому в умовах ринкових відносин державне регулювання доходів фізичних осіб повинно бути спрямоване на подолання суттєвих соціальних диспропорцій та вирівнювання доходів громадян на основі принципу податкоспроможності.

5. Розвиток ринкових відносин змінив економічні інтереси особистості, стимули економічної діяльності людей. Саме економічні інтереси сприяють узгодженості взаємодії різних соціальних груп і верств у ході безперервного пристосування до змін, що формують цю взаємодію.

Податкові умови економічної діяльності громадян визначаються чинною системою оподаткування, тобто податкове середовище, що зазнає еволюційних змін у разі переходу до ринку, істотно впливає на процес формування й використання доходів фізичних осіб. Тому необхідна розробка механізму державного регулювання цього процесу з використанням податкових важелів, а саме через механізм функціонування податку з доходів фізичних осіб.

6. Аналіз структури доходів і витрат населення показує, що впродовж останніх десяти років суттєвих змін в їх структурі не відбулося, платоспроможний попит і споживчий ринок знаходяться у такому стані, що реальні показники грошових доходів і витрат, порівняно з 1990 р., майже не знижуються, але й відсутня тенденція до їх зростання.

Економічний спад і гіперінфляція негативно вплинули на доходи та рівень життя більшості населення України. Загальне зниження рівня життя в

Україні відобразилося в існуванні значної кількості громадян, реальні доходи яких не досягають прожиткового мінімуму. Посилилися галузеві й регіональні відмінності в доходах і заробітній платі.

У цих умовах однією з передумов економічного зростання є необхідність суттєвого збільшення рівня доходів фізичних осіб, у тому числі через реформування оподаткування заробітної плати.

7. Аналіз взаємозв'язків надходжень прибуткового податку й основних соціально-економічних чинників показав, що зміна надходжень прибуткового податку до бюджету пов'язана зі змінами чисельності зайнятого населення й середньомісячної заробітної плати. Необхідність реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб з метою ефективного виконання фіскальної і регулюючої функції податкових важелів зумовлена тим, що розмір середньої заробітної плати більшою мірою визначає динаміку надходжень прибуткового податку до бюджету.

8. Аналіз фіскальних аспектів функціонування прибуткового податку в Україні показав, що посилення податкового навантаження здійснюється у більшій мірі на населення, основним доходом якого є заробітна плата. Через це відбувається вплив прибуткового податку на формування реальних доходів населення.

9. В Україні неоподатковуваний мінімум втратив ознаки як економічної категорії, так і соціального нормативу, бо не відповідає ні прожитковому мінімуму, ні мінімальній заробітній платі. Ця ситуація призводить до негативних соціально-економічних наслідків, тобто рівень податкового навантаження не відповідає принципу податкостроможності.

10. Запропоновано методичні підходи реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб, які передбачають різні режими оподаткування для різних видів доходів. На основі цих підходів запропоновано механізм нарахування податку з доходів фізичних осіб (трудових доходів) з використанням положень теорії еластичності податку по доходу.

Установлення неоподаткованого мінімуму передбачено на першому етапі у розмірі мінімальної заробітної плати; на другому етапі – у розмірі прожиткового мінімуму. Також наведені різні варіанти функціонування механізму його індексації.

11.3 метою підвищення ефективності поетапного реформування оподаткування доходів фізичних осіб, урахування реального рівня доходів громадян та їх диференціації запропонована модель розрахунку шкали ставок, яка дозволить оперативно реагувати на зміни основних соціально-економічних показників, дотримуватися принципів податкостроможності та еластичності, а також виконувати фіскальні задачі оподаткування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кухарева О.О. Аналіз діючої методики оподаткування фізичних осіб // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 43. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2000. – С.40–43.

2. Кухарева О.А. Влияние налогов на экономическое поведение граждан // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 67. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2001. – С.23–27.

3. Кухарева О.А. Проблемы оценки доходов населения в Украине // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 120. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С.66–69.

4. Кухарева О.О., Антонова Ю.В., Кармазін В.Я. Організація податкового планування та прогнозування в Україні // Экономика и управление. – 2002. – №5(36). – С.17–20.

Особистий внесок: запропоновано шляхи удосконалення податкового планування в Україні.

5. Кухарева О.О., Кармазін В.Я. Удосконалення адміністрування прибуткового податку в Україні // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 158. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С.51–56.

Особистий внесок: запропоновано напрямки удосконалення процедури

декларування доходів фізичних осіб.

6. Кухарева О.О. Напрями використання прибуткового податку як інструменту соціального регулювання в Україні // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 192: В 4 т. Том I. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С.237–241.

7. Кухарева О.О. Методичні підходи щодо реформування податку з доходів фізичних осіб // Економіка Крима. – 2005. – №13. – С.25–27.

8. Кухарева О.О., Каламбет С.В. Проблеми оптимізації податкового навантаження // Матеріали VI Міжнародної конференції “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур”. Том 2. – Дніпропетровськ: Видавництво Дніпропетровського університету, 2000. – С.23–25.

Особистий внесок: проаналізовано різні визначення поняття “податкове навантаження”.

9. Кухарева О.О. Підходи до реформування прибуткового оподаткування громадян // Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції “Шляхи зміцнення фінансово-економічної самостійності регіонів України”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – С.123–124.

10. Кухарева О.А. Проблема регулювання доходів населення в Україні // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Підвищення ролі фінансових відносин у комплексному соціально-економічному розвитку регіону”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. – С.11–12.

11. Кухарева О.А., Кармазин В.Я. Подходы прогнозирования поступлений от подоходного налога с граждан в Украине // Матеріали VII Міжнародної конференції “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур”. Том 2. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2001. – С.117–118.

Особистий внесок: визначено фактори, що повинні враховуватися при прогнозуванні надходжень прибуткового податку з громадян.

12. Кухарева О.А., Каламбет С.В. Реформирование подоходного

налогообложения исходя из теории эластичности // Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції “Підвищення ролі фінансових відносин у комплексному соціально-економічному розвитку регіону”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С.157–158.

Особистий внесок: запропоновано використання поняття еластичності при визначенні зв'язку між доходом та податком.

13. Кухарєва О.О. Реформування прибуткового оподаткування з врахуванням факторів нерівності населення // Матеріали VIII Міжнародної конференції “Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур”. Том 2 – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С.92–93.

14. Кухарєва О.О. Удосконалення оподаткування доходів, виходячи з їх економічного змісту // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми формування та реалізації інвестиційної стратегії господарюючого суб'єкта”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С.162.

15. Кухарєва О.О. Напрями посилення ролі неоподаткованого мінімуму доходів громадян як соціально-економічного нормативу // Матеріали IV Все-української науково-практичної конференції “Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України”. – Том I. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С.18–19.

16. Кухарєва О.О. Податкова модель оподаткування доходів громадян // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції “Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України”. – Том I. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – С.23–25.

АНОТАЦІЯ

Кухарєва О.О. Податкові важелі державного регулювання доходів фізичних осіб. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.02.03 – Організація управління, планування і регулювання

економікою. – Дніпропетровський університет економіки та права, Дніпропетровськ, 2005.

Дисертаційна робота присвячена узагальненню та удосконаленню теоретичних основ, методичних підходів та практичних рекомендації щодо використання податкових важелів державного регулювання доходів фізичних осіб.

У роботі розглянуто трансформацію поглядів на державне регулювання економічних процесів; проаналізовано розвиток наукової думки про державне податкове регулювання та теорій прибуткового оподаткування; проаналізовано характер взаємозв'язку між надходженнями прибуткового податку та основними соціально-економічними чинниками; розглянуто податкові моделі та важелі регулювання доходів; проаналізовано методики оподаткування фізичних осіб в Україні.

Розроблено методичні підходи реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб. Запропоновано механізм нарахування податку з доходів фізичних осіб з урахуванням теорії еластичності податку по доходу. Розроблена модель побудови прогресивної шкали ставок податку з доходів фізичних осіб з урахуванням трансформаційних процесів в Україні дозволяє враховувати реальний рівень диференціації доходів та виконувати регулюючі заходи, виходячи з фіскальних задач.

Ключові слова: державне регулювання, податкові важелі, податкоспроможність, доходи фізичних осіб, податок з доходів фізичних осіб, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, соціальна нерівність за доходами.

АННОТАЦІЯ

Кухарева О.А. Налоговые рычаги государственного регулирования доходов физических лиц. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.02.03 – Организация управления, планирования и

регулируемая экономикой. – Днепропетровский университет экономики и права, Днепропетровск, 2005.

Диссертационная работа посвящена обобщению и усовершенствованию теоретических основ, методических подходов и практических рекомендаций по использованию налоговых рычагов государственного регулирования доходов физических лиц.

На основе выявленной трансформации взглядов на государственное, в том числе налоговое регулирование, и развития теорий подоходного налогообложения обоснована необходимость регулирования доходов физических лиц с использованием налоговых рычагов. Одним из основных инструментов регулирования определен налог с доходов физических лиц, построенный на принципе налогообеспособности, то есть прогрессивности.

Анализ динамики основных социально-экономических показателей в Украине (уровень оплаты труда, структура доходов населения, уровень налоговой нагрузки) и методик налогообложения доходов физических лиц в Украине позволил определить основные недостатки и направления реформирования системы государственного регулирования доходов физических лиц на основе использования налоговых рычагов.

Усовершенствованы теоретические подходы реформирования системы налогообложения физических лиц на основе дифференциации различных видов доходов с учетом эволюции теоретического и практического опыта развитых стран и особенностей национального развития, а также теоретические подходы использования налоговых рычагов регулирования доходов физических лиц с целью повышения эффективности государственной социально-экономической политики.

Усовершенствован механизм начисления налога с доходов физических лиц на основе определения эластичности налога по доходу, обеспечивающий социально-экономическую направленность системы личного подоходного налогообложения.

Предложена модель построения шкалы ставок налога с доходов физических лиц с учетом структуры доходов и вариативного уровня необлагаемого минимума, обеспечивающая выполнение фискальных функций налога на заданном уровне, а также регулирующей и социальной функций в условиях трансформационных процессов в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование, налоговые рычаги, налогоспособность, доходы физических лиц, налог с доходов физических лиц, прожиточный минимум, минимальная заработная плата, необлагаемый налогом минимум доходов граждан, социальное неравенство по доходам.

ANNOTATION

Koukhareva O.O. Tax Instruments of Government Regulation of Natural Person Income. – Manuscript.

Thesis to obtain the scientific degree of the candidate of economic science of the main subject 08.02.03 – Organizing economics governing, planning and regulating. – Dniepropetrovsk University of Economics and Law, Dniepropetrovsk, 2005.

The thesis is devoted to the generalization and improvement of theoretic bases, systematic approaches and practical recommendations on the use of tax instruments of government regulation of natural person income.

In this work the transformation of views on government regulation of economic processes has been observed; the development of scientific thought about government regulation and theories of profitable taxation has been analyzed; the nature of connection between profitable tax revenue and the main social and economic factors have been analyzed; tax patterns and instruments of income regulation have been observed; methods of natural person taxation in Ukraine have been analyzed.

The systematic approaches to the reformation of natural person income tax system has been developed.

The devise of natural person tax charge has been proposed taking the theory of income tax flexibility into consideration.

The pattern of construction of progressive scale of natural person income rate which has been developed gives the opportunity to take the real level of tax differentiation into account and provide fiscal tasks to be done.

Key words: government regulation, tax instruments, taxable capacity, natural person income, natural person income tax, living wage, minimum wage, free of tax citizen income minimum; social income inequality.